

Adam Piwek

Uniwersytet Wrocławski

**Małych Mary i Marysi
pierwsze spotkania z ekonomią
Specyfika początków edukacji ekonomicznej
na przykładzie wiedzy o społeczeństwie
w polskim gimnazjum i przedmiotu *citizenship*
w angielskiej *secondary school***

Streszczenie. Pierwsze spotkania z ekonomią mają bardzo duże znaczenie w przyszłym podejściu do poznawanej dziedziny. W Polsce i Wielkiej Brytanii odbywają się w ramach lekcji wiedzy o społeczeństwie/citizenship w gimnazjum/upper secondary school. Jednak modele nauczania, mimo podobnych treści, różnią się znacząco. W naszym kraju stawiamy bardziej na teoretyczne aspekty wiedzy, w Wielkiej Brytanii nauczanie koncentruje się wokół spraw codziennych i funkcjonowania zasad ekonomicznych w społeczeństwie poprzez wykorzystywanie metod aktywnych. Dzięki reformie programowej podczas lekcji wiedzy o społeczeństwie w polskich gimnazjach zaczyna się pojawiać coraz więcej metod aktywizujących ucznia. Te działania być może pomogą w zrozumieniu zasad świata ekonomii funkcjonujących w świecie demokratycznym.

Słowa kluczowe: dydaktyka ekonomii, edukacja ekonomiczna, wiedza o społeczeństwie, gimnazjum, Polska, Wielka Brytania

1. Edukacja ekonomiczna w Polsce i Wielkiej Brytanii

„Czym skorupka za młodu nasiąknie, tym na starość trąci” mówi popularne polskie przysłowie. Podobnie jest także z procesem edukacyjnym. Dobre zwyczaje utrwalone i zapamiętane w trakcie edukacji procentują w przyszłym życiu. Tematem tego artykułu są pierwsze spotkania młodych konsumentów z wiedzą ekonomiczną. Nieprzypadkowo podejmując tę kwestię zachęca się do zastanowienia się nad specyfiką polskiej edukacji

ekonomicznej i krótkiego porównania jej ze standardami, jakie funkcjonują w Wielkiej Brytanii. Na wstępie warto zastanowić się nad kwestiami wpływającymi na wychowanie ekonomiczne przyszłych obywateli. Z całą pewnością warunkiem jest opanowanie odpowiedniej literatury fachowej, a także bardzo istotny czynnik, jakim jest wiedza nauczyciela. Jak podkreśla amerykański badacz David M. Seiter, edukacja ekonomiczna powinna być początkowo realizowana w ramach edukacji społecznej, zaś wiedza prowadzącego zajęcia opierać się powinna przynajmniej na podstawowych pojęciach omawianej dziedziny. Jaki jest zatem nadrzędny cel nabywania wiedzy ekonomicznej podczas procesu edukacji? Wiedza i umiejętności związane z nią powinny dotyczyć rozmaitych problemów i środków związanych z funkcjonowaniem poszczególnych elementów świadomego obywatelstwa w społeczeństwie demokratycznym, którego uczestnicy muszą wykazywać się świadomą wiedzą dotyczącą nie tylko kompetencji ekonomicznych, ale także podstawowych pojęć związanych z biznesem, rynkiem konsumenckim i inwestorskim oraz ich wpływem na relacje publiczne¹.

Zaprezentowane zostaną pierwsze spotkania z ekonomią w Polsce i Wielkiej Brytanii. Wybór tytułowych bohaterów tekstu nie jest przypadkowy. Gdyby przeanalizować polskie podręczniki do nauki języka angielskiego od czasów zakończenia II wojny światowej okazałoby się, że statystyczny mieszkaniec Wysp to John i przytaczana w tekście Mary. Celem niniejszego tekstu jest zaprezentowanie dwóch różnych podejść edukacyjnych związanych z nauką, która zarówno w Polsce, jak i Wielkiej Brytanii rozpoczyna się w tym samym wieku: 14-16 lat. W Polsce przechodzą ją uczniowie gimnazjum, w Anglii tzw. *upper secondary school*. Trzeba także podkreślić, że edukacja ekonomiczna ma znaczący wpływ na decyzje konsumenckie. Jak podkreśla Avinash Dixit, lekcje stanowią świetną okazję do tego, aby poznawać ten skomplikowany świat nie przez definicje, ale przez wykorzystanie gier edukacyjnych, komputerowych gier ekonomicznych, symulacji, wchodzenie w rolę. Efekt gier podkreśli używanie prawdziwych pieniędzy (nawet drobnych kwot) czy prawdziwych *case studies*, prowadzących do dyskusji w gronie przyszłych ekonomistów. Dzięki temu zajęcia prezentujące świat biznesu i ekonomii staną się ciekawsze, podobnie jak w przypadku wspierania się podczas nich materiałami medialnymi². Jak zatem w polskiej i angielskiej rzeczywistości odbywają się pierwsze spotkania z ekonomią? W jaki sposób podręcznik, będący jednym z podstawowych środków dydaktycznych, prowadzi przyszłych menedżerów po meandrach ekonomii?

¹ D.M. Seiter, *Teaching and Learning Economics*, <http://www.ericdigests.org/pre-9210/economics.htm> [2.04.2011].

² A. Dixit, *Restoring Fun to Game Theory*, w: *Teaching Economics. More Alternatives to Chalk and Talk*, red. W.E. Becker, M. Watts, S.R. Becker, Edward Elgar Pub. Ltd., Cheltenham 2006, s. 1-19.

Przyjrzyjmy się analizie wybranych przykładów dotyczących gospodarstw domowych i zachowań konsumenckich prezentowanych w polskich i angielskich publikacjach edukacyjnych.

2. Polska reforma programowa a edukacja ekonomiczna

Reforma edukacyjna, która weszła w życie w 1999 r. spowodowała powstanie nowego etapu edukacyjnego – gimnazjum, do którego zostali przeniesieni absolwenci VI klas szkół podstawowych. Spowodowała również przeniesienie przedmiotu wiedza o społeczeństwie, na którym odbywały się podstawy nauki ekonomii w dotychczasowej klasie VIII szkoły podstawowej. Dzięki temu popularnie nazywany *wos* stał się pełnoprawnym trzyletnim przedmiotem, realizowanym w zakresie 3 godzin w czasie trzyletniego cyklu edukacyjnego, najczęściej (w przypadku nieprzeniesienia na niego godzin pozostających do dyspozycji dyrektora) w formule jednej lekcji tygodniowo przez cały gimnazjalny cykl kształcenia. Dotychczas prezentowane zagadnienia, koncentrujące się wokół zagadnień wychowania obywatelskiego, rozszerzono znacząco o treści wychowania do aktywnego udziału w życiu gospodarczym oraz, mimo kontrowersji środowisk dydaktycznych i nauczycielskich, o blok wychowania do życia w rodzinie. Nowelizacja rozporządzenia z 2002 r., wedle której kończą cykl kształcenia obecni (tj. w roku szkolnym 2010/2011) uczniowie klas trzecich gimnazjum, zakładała m.in. realizację wszechstronnego rozwoju ucznia ukierunkowanego na przygotowanie do aktywnej obecności w życiu gospodarczym kraju, zrozumienia zjawisk i zmian gospodarczych, odnajdowania się w zmieniających się warunkach rynku pracy i gospodarki rynkowej. Celem tego modułu wiedzy o społeczeństwie miało być także przygotowanie do aktywizacji zawodowej oraz zrozumienie norm i wartości związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej w społeczeństwie demokratycznym. Do głównych wymienianych zadań szkoły, które miały być realizowane w ramach kształcenia, zaliczono m.in. rozwijanie ducha przedsiębiorczości, wyobraźni i pomysłowości na temat przyszłej aktywności zawodowej czy budzenie refleksji nad etyką³. Te górnolotnie brzmiące cele miały być realizowane przez piętnaście wyszczególnionych tematów nauczania, wśród których obok zarządzania własnymi pieniędzmi, zagadnień przedsiębiorczości, przykładów pracy i ubiegania się o pracę czy problemów bezrobocia znalazły się (*sic!*): mobbing w miejscu pracy, normy etyczne czy przekształcenia ustroju gospodarczego w Polsce po 1989 r., do których uczniowie zazwyczaj

³ Ibidem, s. 12.

nie mieli szansy dotrzeć na lekcjach historii w klasie III (bądź przerabiali go już po egzaminie gimnazjalnym). Jak warto zauważyć, znaczna część tych zadań będzie obecna później, podczas realizacji przedmiotu podstawy przedsiębiorczości w cyklu edukacji szkoły średniej. Znalazły się tam m.in. działania koncentrujące się na zapewnieniu uczniom możliwości uzyskania wiedzy, umiejętności i kształtowania postaw przedsiębiorczych, ukierunkowujących aktywne uczestnictwo w życiu gospodarczym czy pomoc w rozwijaniu u uczniów umiejętności samokształcenia i samodoskonalenia oraz indywidualnych zainteresowań prowadzeniem działalności gospodarczej. Wśród poznawanych treści znalazły się również: etyka biznesu, metody aktywnego poszukiwania pracy czy zagadnienia związane z funkcjonowaniem gospodarstwa domowego⁴. Krótko podsumowując tę teoretyczną część procesu edukacji ekonomicznej w polskiej szkole, warto wskazać, że układ treści modułu wychowania do aktywnego udziału w życiu gospodarczym, a potem przedmiotu podstawy przedsiębiorczości w szkole średniej koncentrują się wokół podobnych zagadnień, w sposób spiralny rozszerzając je nieco na wyższym etapie edukacyjnym, jednak nie wnosząc znaczących zmian, poza pojawieniem się kilku nowych zagadnień (bardziej szczegółowych zainteresowań kwestiami systemu zabezpieczenia emerytalnego i prowadzenia własnej firmy).

Jak zatem wygląda realizacja treści związanych z wychowaniem ekonomicznym na etapie gimnazjum w zreformowanej szkole? Autorzy programów nauczania do wiedzy o społeczeństwie bardzo różnorodnie interpretują zapis podstawy programowej. Jedni wydzielają moduł jako osobny rok kształcenia w ramach wiedzy o społeczeństwie⁵, inni, jak np. przedstawiciele wydawnictwa M. Rożak zdecydowali się na podzielenie treści z trzech modułów między trzy lata kształcenia⁶. Niezależnie jednak od specyfiki dydaktycznego podziału materiału zatrzymamy się na przykładzie podręcznika wydawnictwa JUKA z serii „To jest

---

⁴ Podstawa programowa podstaw przedsiębiorczości dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników. Załącznik nr 4 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, w: *Poradnik dla nauczyciela. Podstawy przedsiębiorczości w pytaniach i odpowiedziach*, red. R. Sobiecki, Warszawa 2004, s. 8-9, wersja online: http://edukacja.difin.pl/EDUKACJA/awans_zawodowy_nauczycieli/przewodnik_metodyczny/poradnik_podstawy_przedsiębiorczosci.pdf [2.04.2011].

⁵ Programy Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych: T. Maj, W. Jakunowski, *Program nauczania. Wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym. Moduł przedmiotu wiedza o społeczeństwie*, WSiP, Warszawa 1999; A. Dubiecka, Z. Góralewicz, *Działam aktywnie. Wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym. Program nauczania*, WSiP, Warszawa 2002; Wyd. JUKA: J. Brząkałik, J. Królikowski, *To jest ważne... Przewodnik metodyczny do podręczników wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum*, Wyd. JUKA, Warszawa 2001.

⁶ K. Kryszk, R. Kryszk, *Program nauczania. Wiedza o społeczeństwie I-III. Wychowanie obywatelskie i wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym*, Wyd. M. Rożak, Gdańsk 2001.

ważne...⁷. Autorka podzieliła treść na trzy rozdziały. W pierwszym – „Ja i gospodarka” – uczniowie poznają specyfikę rynku dóbr i usług, decyzji konsumentów, kwestie funkcjonowania gospodarstw domowych, zarządzania pieniędzmi i produkcji na rynku z uwzględnieniem rozwoju gospodarczego. W następnym rozdziale mają możliwość zapoznania się z tematyką związaną z aktywizacją zawodową i podstawami prowadzenia firmy, zamkniętymi w tematach: moja firma, moi przyszli klienci i współpracownicy, rynek pracy, planowanie kariery zawodowej, jak starać się o pracę, przyczyny i skutki bezrobocia. Ostatni rozdział: „Ja – obywatel i gospodarka” – zawiera treści związane z płaceniem podatków, decyzjami budżetowymi, problemami gospodarczymi, kwestiami transformacji ustrojowej w zakresie gospodarczym i integracji z Unią Europejską⁸.

3. Polskie spotkania z ekonomią

Na potrzeby niniejszego artykułu zaproponowano analizę jednostek lekcyjnych związanych z funkcjonowaniem gospodarstwa domowego w aspekcie ekonomicznym. W dalszej części tekstu, aby wykazać zmiany, jakie zaszły w modułowym kształceniu treści ekonomicznych w ramach gimnazjalnej wiedzy o społeczeństwie, przedstawiono analizę tego samego tematu z podręcznika wedle standardów aktualnej reformy programowej, obowiązującej w gimnazjum. Jednostka tematyczna „Dochody i wydatki gospodarstw domowych” to trzeci w kolejności temat, z jakim stykają się uczniowie (wedle programu najprawdopodobniej w III klasie gimnazjum). Wstęp otwiera tabela z danymi Centrum Badań Opinii Społecznej z 1999 r. (podręcznik wydano w 2002 r., zaś dopuszczono do użytku w 2001 r.), w której widnieje pytanie „Co robisz, aby poprawić swoją sytuację materialną?” oraz odpowiedzi respondentów, wśród których cztery najczęstsze wskazania to ograniczanie wydatków (78%), dodatkowa praca (41%), zaciąganie kredytu (33%) i korzystanie z pomocy rodziny (31%). Brakuje tutaj jednak, dla zachowania rzetelności, choćby informacji o grupie wiekowej, jakiej dotyczyło badanie. Następne zadanie skierowane do przyszłego ekonomisty to zastanowienie się nad sytuacją materialną swojej rodziny i sposoby radzenia z trudnościami materialnymi⁹. Dalsza część to wyjaśnienie definicji gospodarstwa domowego, z której dowiadujemy się, że aby gospodarstwo domowe mogło spełniać swoją podstawową funkcję ekonomiczną, musi

⁷ K. Brząkałik, *Pracuję, zarabiam, gospodaruję. Wiedza o społeczeństwie. Podręcznik z ćwiczeniami dla gimnazjum. To jest ważne...*, Wyd. JUKA, Warszawa 2002.

⁸ Ibidem, s. 3.

⁹ Ibidem, s. 26-27.

dysponować odpowiednimi środkami finansowymi. Powinno uzyskiwać dochody, które umożliwią zakupienie potrzebnych dóbr. Może także wytwarzać je samodzielnie, np. prowadząc gospodarstwo rolne i produkując artykuły żywnościowe na własne potrzeby¹⁰. Dla porządku należy dodać, że według definicji podręcznika gospodarstwo domowe to wspólnota osób zamieszkujących razem i utrzymujących się poprzez łączenie swoich majątków i dochodów. Dalej autorka wymienia przykładowe dochody gospodarstwa domowego z pracy najemnej, posiadanej własności, działalności gospodarczej, pracy na własny rachunek w indywidualnych gospodarstwach rolnych oraz źródeł niezarobkowych. Rozdział kończy nawiązanie do amerykańskiej idei „Nie ma darmowych obiadów”, za pomocą której autorka wyjaśnia, że na wszystko w dzisiejszym świecie trzeba zapracować, chociaż w przypadku niskich dochodów często nie można zaspokoić podstawowych potrzeb rodziny. W dalszej części proponuje się uczniom przyjrzenie się wydatkom, m.in. poprzez analizę miesięcznych wydatków gospodarstw domowych w 1999 r. na osobę w grupach społeczno-ekonomicznych. Trzeba zauważyć, że dla ucznia bez odpowiedniego kontekstu i wsparcia pedagoga może się okazać nieco kłopotliwe rozróżnienie rolników od pracowników użytkujących gospodarstwo rolne, czy porównanie sytuacji z 1994 i 1999 r. co do wyposażenia w przedmioty trwałego użytkowania polskich gospodarstw domowych¹¹. Przedostatnia część jednostki lekcyjnej przeznaczona jest na analizę i zapoznanie się z zagadnieniem budżetu domowego. Wprowadza się tu m.in. pojęcie deficytu, który można uzupełnić zaciągając pożyczkę, biorąc kredyt, zwiększając dochody bądź zmniejszając wydatki¹². Po zapoznaniu się ze specyfiką przygotowania budżetu domowego (najpierw wpływy, potem wydatki) uczniowie zostają zaproszeni do dyskusji na temat sprawiedliwości zróżnicowania dochodów. Autorka przedstawia kilka argumentów zarówno „za”, jak i „przeciw” (choć tych ostatnich jest niemal o połowę więcej niż popierających tezę). Następnie uczniowie zastanawiają się nad własnymi wydatkami w ciągu ostatniego tygodnia i grupują je wedle kategorii GUS. Niezwykle istotne wydaje się zwrócenie uwagi na kwestię rekapitulacji. Tutaj głównym zadaniem jest praca w grupach, gdzie każdy z zespołów tworzy rodzinę. Postępując zgodnie ze schematem przedstawionym wcześniej w tekście autorskim, nauczyciel poleca wskazać dochody, potem uwzględnić różne rodzaje wydatków, porównać obie kategorie oraz ewentualnie zaproponować wykorzystanie nadwyżek bądź uzupełnienie deficytu. Rozwiązaniu problemów ma pomóc stworzona w części ćwiczeniowej tabela do uzupełnienia¹³. Na zakończenie podano tekst lukowy (bardzo

¹⁰ Ibidem, s. 27.

¹¹ Ibidem, s. 29-30.

¹² Ibidem, s. 31.

¹³ Ibidem, s. 33-35.

krytykowany we współczesnej dydaktyce ze względu na mnogość potencjalnych prawidłowych odpowiedzi wobec często jedynie słusznej sugerowanej przez autora zadania), który uczniowie powinni uzupełnić sformułowaniami związanymi z deficytem i nadwyżką w budżecie domowym¹⁴.

„Szkole sprzyja stabilność. Czasem jednak okoliczności zewnętrzne sprawiają, że rozwiązania przyjęte w obrębie systemu edukacji przestają być skutecznie wbrew staraniom nauczycieli oraz uczniów [...] Problem ujawnia się jednak już w pierwszych tygodniach nauki zarówno w szkołach ponadgimnazjalnych, jak i wyższych. Nauczyciele i wykładowcy często ze zgrozą konstatują, że duża część ich uczniów (studentów) ma fundamentalne braki w wykształceniu” – pisze Zbigniew Marciniak w tekście rozpoczynającym publikację zawierającą zmienione standardy nauczania w zakresie nauk historycznych i obywatelskich, do których, co ciekawe, zaliczono także przedmioty kształcenia ogólnego (nie zawodowego na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej), związane z wychowaniem ekonomicznym¹⁵. Nowy dokument – podstawa programowa do wiedzy o społeczeństwie, która realizowana jest w gimnazjach od roku szkolnego 2009/2010, zakłada realizację sześciu głównych celów edukacyjnych (wykorzystanie i tworzenie informacji; rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów, współdziałanie w sprawach publicznych, znajomość zasad i procedur demokracji; znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej oraz rozumienie zasad gospodarki rynkowej). Tym razem ustawodawca przewidział szczegółowe rozpisanie obowiązkowych obszarów tematycznych, łącząc kształcenie gimnazjalne z zakresem podstawowym w szkole średniej (niezależnie od jej wyboru), tak aby przerabiane treści nie powtarzały się. Spośród 31 jednostek 8 dotyczy ściśle zagadnień ekonomicznych. Są to kolejno:

- Praca i przedsiębiorczość (miejsce w zaspokajaniu potrzeb ekonomicznych, cechy osoby przedsiębiorczej, podstawowe zasady organizacji pracy);
- Gospodarka rynkowa (podmioty gospodarcze i związki między nimi, racjonalne i nieracjonalne gospodarowanie, charakterystyka gospodarki rynkowej);
- Gospodarstwo domowe (przykłady życia codziennego, dochody i wydatki, budżet domowy, prawa konsumenta);
- Pieniądze i banki (funkcje i formy pieniądza, banki, giełda, zestawianie ofert bankowych, oszczędzanie, inwestowanie);

¹⁴ Ibidem, s. 35.

¹⁵ Z. Marciniak, *O potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego*, w: *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 4: *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, MEN, Warszawa 2008, s. 7.

- Gospodarka w skali państwa (PKB, wzrost gospodarczy, inflacja, recesja, interpretacja danych statystycznych, podatki w Polsce, obliczanie podatku PIT, dochody i wydatki państwa, budżet państwa);
- Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza (specyfika funkcjonowania własnej firmy, aspekty działań marketingowych, prawa i obowiązki pracownika, kwestia ubezpieczeń);
- Wybór szkoły i zawodu (planowanie dalszej drogi edukacyjnej, rynek pracy i jej poszukiwanie, tworzenie listu motywacyjnego, bezrobocie i jego przyczyny oraz skutki);
- Etyka w życiu gospodarczym (zasady etyczne, przykłady zjawisk z szarej strefy, korupcja i jej skutki dla gospodarki).

Aspekty ekonomiczne rozważane są także w przypadku problemów współczesnego świata i potencjalnych sposobów ich rozwiązania¹⁶. Uzupełnieniem treści ekonomicznych na IV etapie edukacyjnym (szkoła średnia) jest obowiązkowy przedmiot podstawy przedsiębiorczości, realizowany w zakresie podstawowym, którego cele kształcenia koncentrują się wokół zagadnień komunikacji i podejmowania decyzji, gospodarki i przedsiębiorstwa, planowania kariery zawodowej i zasad etycznych. Kształcenie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym może także wspierać realizacja uzupełniającego przedmiotu ekonomia w praktyce, którego celem jest nabycie umiejętności przeprowadzenia kompletnej realizacji przedsięwzięcia: od pomysłu, przez przygotowanie planu, wdrożenie go, aż do analizy efektów¹⁷. Jak wyjaśnia się w zaleceniach, przedmiot ten może być realizowany w praktycznych działaniach związanych z zagadnieniami ekonomicznymi podejmowanymi na terenie placówki edukacyjnej i poza nią, np. poprzez zakładanie uczniowskich firm czy wykorzystanie metody projektu¹⁸. Celem kształcenia gimnazjalnego po reformie programowej jest więc dostarczenie podstaw wiedzy o różnych sferach życia publicznego. Jak podkreślają autorzy komentarza, na co dzień praktycy i specjaliści z pozarządowej organizacji Centrum Edukacji Obywatelskiej, „specyficznym dla tego etapu nauczania wymaganiem ogólnym jest przygotowanie ucznia do korzystania z możliwości, jakie stwarza gospodarka rynkowa [...] Obszerny blok zagadnień ekonomicznych ma dostarczyć wiedzy potrzebnej do rozumienia podstawowych zjawisk ekonomicznych, do racjonalnego gospodarowania własnymi zasobami, a praktyczne ćwiczenia służyć powinny rozwijaniu postawy

¹⁶ *Podstawa programowa do wiedzy o społeczeństwie – III etap edukacyjny*, w: *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 4..., s. 89-91.

¹⁷ *Podstawa programowa do podstaw przedsiębiorczości – IV etap edukacyjny*, w: *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 4..., s. 132.

¹⁸ *Podstawa programowa do ekonomii w praktyce*, w: *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 4..., s. 134.

przedsiębiorczości”¹⁹. Jak zatem postulaty reformy przejawiają się w szkolnej praktyce? Spróbujmy spojrzeć na znane nam zagadnienie związane z funkcjonowaniem gospodarstwa domowego z perspektywy podręcznika wydawnictwa Nowa Era z serii „Dziś i Jutro” do nauczania wiedzy o społeczeństwie²⁰. W ramach wprowadzenia do zagadnień ekonomicznych uczniowie zapoznają się z tematami: „Po co ludziom pieniądze”, gdzie omawiana jest historia pieniądza, jego funkcje, oraz „ABC gospodarki”, tu przybliża się uczniom pojęcia: ekonomii, popytu, podaży, konkurencji i monopolu, omawia przemiany gospodarcze 1989 r.²¹ Takie wprowadzenie pozwala na skuteczne przygotowanie do zaznajomienia się z tematyką funkcjonowania gospodarstwa domowego. Na wstępie zadanie uczniów polega na wymienieniu podstawowych wydatków rodziny. Po krótkim wprowadzeniu zapoznają się oni z podziałem gospodarstw domowych na indywidualne (z opisem i przykładami: osoba samotna, bezdzietne małżeństwa, małżeństwa z dziećmi czy związki partnerskie) oraz zbiorowe, niepołączone więzami rodzinnymi lub partnerskim (koszary wojskowe, klasztor, internat, dom dziecka). Po analizie środka ikonograficznego uczniowie wykonują zadanie, w którym uznają za prawdziwe bądź fałszywe cztery stwierdzenia oraz zastanawiają się czy w gospodarstwie indywidualnym, czy w zbiorowym łatwiej zaplanować i kontrolować wydatki²². Dalsza część zajęć to praca z diagramami – liczebnością gospodarstw domowych oraz ich rodzajami. Na ich podstawie uczniowie mają wyjaśnić, ile jest w Polsce gospodarstw domowych podobnych do tego, w którym funkcjonuje młody adept ekonomii. W kolejnej części tematu poruszana jest kwestia utrzymania gospodarstwa domowego i rodzaje jego dochodów. Ciekawe z dydaktycznego punktu widzenia wydaje się zadanie, w którym należy się zastanowić, na czym polega różnica w sposobie uzyskiwania dochodów przez osoby ukazane na fotografiach (emeryt, rolnik, listonosz). Dzięki temu uczniowie mają możliwość odwołania się nie tylko do nabytej wiedzy podręcznikowej. W dalszej części podjęta zostaje tematyka planowania wydatków i budżetu domowego, wprowadza się pojęcie „dziury budżetowej” (gdy środków zabraknie²³). Na podstawie tekstu o rodzinie Sosnowskich uczniowie przygotowują budżet rodzinny, umieszczając go w przygotowanych przez autorów tabelach i zastanawiają się nad podziałem wydatków na stałe i zmienne. Następne zadanie dotyczy wyjaśnienia, czy rodzinę stać na posiadanie psa z ekonomicznego punktu widzenia. Uczniowie mają wcielić się w rzecznika

¹⁹ A. Pacewicz, A. Waśkiewicz, *Komentarz do podstawy programowej przedmiotu wiedza o społeczeństwie*, w: *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 4..., s. 120.

²⁰ I. Janicka, A. Kucia, T. Maćkowski, *Dziś i jutro. Wiedza o społeczeństwie – podręcznik z ćwiczeniami dla klas I-III gimnazjum. Część I*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2009.

²¹ *Ibidem*, s. 122-130.

²² *Ibidem*, s. 131.

²³ *Ibidem*, s. 133.

swojej rówieśniczki Ani, który z merkantylnego punktu widzenia miałyby przekonać jej rodziców do kupienia zwierzaka²⁴.

Wbrew dotychczasowemu modelowi edukacyjnemu, nie jest to koniec spotkania z domową ekonomią. W tej jednostce tematycznej (podobnie jak w podstawie programowej) autorzy umieścili także zagadnienia związane z prawami konsumenta, gdzie poruszana jest kwestia gwarancji, umowy kupna-sprzedaży oraz prawa przysługującego z racji posiadania dowodu zakupu. Informuje się także o instytucjach, służących wsparciem w przypadku problemów konsumenckich. Całość tej jednostki tematycznej podsumowuje infografika z ćwiczeniem „Jak zgłosić reklamację?”, dzięki której uczniowie poznają poszczególne części reklamacji składanej na piśmie. Ich zadaniem jest przygotowanie własnego protokołu reklamacyjnego dowolnego produktu²⁵.

4. Miejsce edukacji ekonomicznej podczas edukacji w *secondary school*

Edukacja obywatelska jako przedmiot szkolny funkcjonuje w Wielkiej Brytanii stosunkowo od niedawna. Samodzielnie pojawiła się dopiero w 2002 r., zaś celem tego przedmiotu jest budowanie demokratycznego i spójnego społeczeństwa wielokulturowego. W roku 2007 doszło do ponownych zmian w standardach nauczania, w których jeszcze mocniej podkreślono znaczenie wielokulturowości i różnorodności w budowaniu angielskiego społeczeństwa²⁶. Na wstępie warto zaznaczyć, że przedmiot *citizenship* (dosł. obywatelstwo, na potrzeby materiału wychowanie obywatelskie) rozpoczyna się inaczej niż w Polsce – już na *key stage 3* – etapie edukacyjnym, czyli obejmuje wiekowo uczniów, którzy w polskim systemie edukacyjnym rozpoczynają kształcenie w klasach IV-VI szkoły podstawowej. Na tzw. *key stage 3* w ramach zajęć z *citizenship* podejmowane są również treści związane z edukacją ekonomiczną, dotyczące głównie praw konsumenckich²⁷. Warto jednak podkreślić, że pełniejszą edukację ekonomiczną na wstępnym poziomie odbywa się w ramach kursu z tego przedmiotu na *key stage 4*, podczas nauki w tzw. *upper secondary school*, gdzie większość

²⁴ Ibidem, s. 134.

²⁵ Ibidem, s. 136.

²⁶ A. Piwek, *Zrozumieć naturę brytyjskości. Specyfika edukacji obywatelskiej w angielskiej secondary school*, w: *Edukacja obywatelska we współczesnej szkole*, red. S. Kilian, Wyd. UP im. KEN w Krakowie, Kraków 2010, s. 207-208.

²⁷ Zob. E. Osborne, S. Yates, *21st Century Citizenship and PSHE. Book 2*, Folens Pub., Dunstable 2006, s. 36-37.

przedmiotów (w tym wychowanie obywatelskie) można wybrać. W ramach zajęć uczniowie poznają także specyfikę relacji ekonomicznych w społeczeństwie demokratycznym. Jak czytamy w angielskim *National Curriculum*, odpowiedniku polskiej podstawy programowej, treści te zawierają podejmowanie trudnych decyzji związanych z zarządzaniem i wydawaniem publicznych środków, np. na cele edukacyjne, zdrowotne i opieki społecznej z uwzględnieniem systemu podatkowego i zdrowotnego brytyjskiej ekonomii. Uczniowie uczą się rozumieć rolę rządu w zarządzaniu państwem, a także tego, że sektor biznesowy powinien funkcjonować wedle zasad wolnego i będącego *fair* rynku. Istotne miejsce zajmuje także kwestia zatrudnienia i bezrobocia, na tym przykładzie nauczyciel ukazuje uczniom rolę jednostki i jej prawa w ubieganiu się o miejsca pracy przybliżając im w ten sposób edukację konsumencką²⁸. Jako oddzielny przedmiot na egzaminie GCSE²⁹ można wybrać sobie także *Business Studies*, w ramach którego uczniowie poznają zasady panujące w zarządzaniu podmiotami gospodarczymi i podstawowe zagadnienia ekonomiczne³⁰.

5. Angielskie spotkania z ekonomią

W jednym z najchętniej wykorzystywanych w angielskich szkołach podręczniku, przygotowanym przez stowarzyszenie *Citizenship Foundation*³¹, tematyce ekonomicznej poświęca się niemal jedną czwartą objętości. Temat został podzielony na trzy moduły (prawa konsumenta, zatrudnienie i ekonomia), za pomocą których uczniowie zapoznają się z problematyką ubóstwa i biedy, światowego handlu, podstawowymi zagadnieniami świata ekonomii, kwestiami związanymi z poszukiwaniem pracy, związkami zawodowymi, powodami i sposobami

²⁸ *Citizenship. Programme of Study for Key Stage 4*, Qualifications and Curriculum Authority, London 2007, s. 47.

²⁹ *General Certificate of Secondary Education* – egzamin zdawany na zakończenie secondary school (polski odpowiednik: egzamin gimnazjalny).

³⁰ Zob. *PSHE: Economic wellbeing and financial capability. Programme of study (non-statutory) for key stage 4*, Qualifications and Curriculum Authority, London 2007, s. 236-241; *GCSE Business Suite*, OCR Customer Contact Centre, Cambridge 2008. Więcej informacji o specyfice tego przedmiotu znajduje się na internetowej stronach: *Business studies online*, <http://www.businessstudiesonline.co.uk/> [2.04.2011]; *Teaching Business*, <http://www.teachingbusiness.co.uk/index-3.html> [2.04.2011].

³¹ T. Thorpe, J. Nakhimoff, *OCR Citizenship Studies for GCSE Short and Full Courses*, Hodder Education Publishing House & Citizenship Foundation, London 2009. *Citizenship Foundation* to jedna z największych angielskich organizacji pozarządowych, podejmujących tematykę edukacji obywatelskiej. Więcej o jej działalności – zob. *Citizenship Foundation*, <http://www.citizenshipfoundation.org.uk/> [2.04.2011].

przeciwdziałania bezrobociu. Najbliższe tematycznie polskiej specyfice wydaje się zagadnienie związane z prawami konsumenta, które pojawiło się także w toku wcześniejszej edukacji. Wybór, co warto podkreślić, spowodowany jest przede wszystkim względami praktycznymi. Podczas tego modułu uczniowie zapoznają się nie tylko z pojęciami dotyczącymi konsumpcji i zagadnień sprzedażowych – stają się także uczestnikami i jurorami różnych sytuacji na rynku. Są np. proszeni o zajęcie się listem-skargą niezadowolonych turystów, którzy po przyjeździe do miejsca wypoczynku musieli dopłacić kolejne 600 funtów do opłaconych wcześniej w biurze podróży usług³². Ciekawe wydaje się także wykorzystanie elementów historycznych zestawiane z teraźniejszymi, związanymi z sytuacją konsumentów. Dzięki *Act Sale of Goods* z 1979 r. konsumenci mają prawo domagać się satysfakcjonującej jakości, czy informacji o wszystkich zastosowaniach i potencjalnych niebezpieczeństwach związanych z produktem. Na tej podstawie uczniowie mają zastanowić się, jak ów dokument, przełomowy dla dziejów angielskich praw konsumenckich, wpłynął na sytuację codzienną konsumentów, czyli np. Chrisa, który kupił zły rodzaj baterii do swojego zegarka, czy Jasmine, która nabyła łatwe w montażu meble, ale mimo usilnych prób nie udało się ich zmontować³³. Następnie uczniowie poznają podstawowe słownictwo oraz zasady związane z pożyczaniem pieniędzy. Ponadto zapoznają się z konkretnymi przypadkami, na podstawie których proszeni są o podjęcie określonych decyzji i ich uzasadnienie. Na przykład poznają historię 25-letniej dziennikarki Nicci, która wpada w swoistą spiralę zakupów i korzystania z kart kredytowych, a jej dług sięga prawie 3/4 miesięcznych poborów. Uczniowie mają odpowiedzieć, czy kobieta powinna pożyczyć więcej pieniędzy, aby spłacić debet, czy może należałoby znaleźć jakieś inne rozwiązanie³⁴. Nie brakuje także innych sytuacji, mogących spotkać przyszłych ekonomistów w życiu codziennym. Omawiane są różnego rodzaju oszustwa, jak sprzedaż starego komputera jako nowego czy kupno wadliwego towaru. Na przykładzie tragicznego wypadku Chole uczniowie poznają konsekwencje, jakie grożą producentom wadliwych produktów. Ich zadaniem będzie wcielenie się w rolę sędziego, który zdecyduje kto był rzeczywiście winny wypadkowi. Oprócz opisu sytuacji, zamieszczono fragmenty zeznań i materiałów prokuratorskich³⁵. Dzięki zabiegowi „wchodzenia w rolę”, przy okazji podejmowania decyzji, udaje się spojrzeć na prawo konsumenckie z różnych perspektyw.

Na końcu każdego modułu zebrano najważniejsze pojęcia i poruszane kwestie. Dzięki temu uczniowie mogą utrwalić poznane nazewnictwo, a także

³² Ibidem, s. 51.

³³ Ibidem, s. 53.

³⁴ Ibidem, s. 54.

³⁵ Ibidem, s. 56-57.

w krótki i przystępny sposób powtórzyć materiał przed realizowaną na zajęciach formą sprawdzania wiedzy³⁶.

6. Z dwóch perspektyw. Dwa podejścia do edukacji ekonomicznej?

Pierwsze spotkania z ekonomią mają bardzo duże znaczenie. Od tego, czy treści, często trudne i skomplikowane, zostaną przedstawione w sposób ciekawy, atrakcyjny i zgodny z rzeczywistym przekazem nauk ekonomicznych, zależy przyszłe podejście do dziedziny, która wpływa na życie nas wszystkich. W Polsce nastąpiła zmiana podejścia w przekazywaniu wiedzy ekonomicznej: od bardziej tradycyjnej do sięgającej po nowoczesne środki przekazu (diagramy, schematy, analizę sytuacji wzorowanych na *case studies*). Z całą pewnością to spory postęp, jaki dokonał się na przestrzeni ostatnich lat, chociaż jeszcze daleko nam do angielskiego modelu opartego przede wszystkim na praktycznych przykładach, uczeniu się w działaniu czy przez wchodzenie w rolę. Polski model edukacji ekonomicznej w najlepszym wypadku można uznać za parapraktyczny, choć zdecydowanie bliżej mu do skoncentrowanego na biernym uczeniu w sposób teoretyczny. Dla angielskiego nauczyciela nie jest istotne szczegółowe zdefiniowanie pojęcia ekonomicznego, lecz poprawne jego wykorzystanie i zrozumienie w odpowiednim kontekście. W anglosaskiej edukacji (nie tylko ekonomicznej) liczy się wykorzystywanie wiedzy w praktyce. Wiedza ekonomiczna nie jest wyabstrahowana od umiejętności zdobywanej na innych przedmiotach – historii, geografii, wychowaniu obywatelskim, naukach przyrodniczych, języku ojczystym, technologii informacyjnej i innych. Taką możliwość dają z całą pewnością zajęcia, podczas których uczeń staje się doradcą osoby mającej problemy związane z nadmiernym wykorzystaniem środków na kartach debetowych czy swoistym sędzią oceniającym odpowiedzialność firmy za wadliwe wykonanie produktu. Dzięki tym zabiegom nie tylko uczniowie poznają współczesne problemy uczestników życia gospodarczego, ale są także w stanie spojrzeć na procesy ekonomiczne i rynkowe z różnych perspektyw. Przygotowanie do wejścia na rynek pracy, prowadzenia firmy czy edukacja finansowa są niezbędne każdemu człowiekowi. Wydaje się szczególnie istotne, aby w ramach już wstępnej edukacji ekonomicznej w szkołach korzystać ze wsparcia ekspertów i specjalistów także sektora pozarządowego. Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości informuje, że w jej programach w roku 2008 uczestniczyło prawie

---

³⁶ Ibidem, s. 60-61.

800 tys. uczniów na różnych etapach edukacyjnych. Dzięki licznym programom, m.in. „Dzień przedsiębiorczości” (licea), „Zostać przedsiębiorcą”, „Ekonomia na co dzień” (gimnazjum) czy „Od grosika do złotówki” (szkoły podstawowe) możemy sprawić, że szkolne spotkania (nie tylko na lekcjach) staną się znacznie ciekawsze, atrakcyjne i bliskie sytuacjom, jakie spotkają w życiu dorosłym także potencjalni studenci kierunków ekonomicznych³⁷. Być może te działania sprawią, że ekonomia nie będzie postrzegana tylko przez pryzmat wizerunku księgowego, ale jako przedmiot dla ludzi z otwartymi umysłami, różnorodną wiedzą i szerokimi kompetencjami społecznymi.

Literatura

- Brząkałik J., Królikowski J., *To jest ważne... Przewodnik metodyczny do podręczników wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum*, Wyd. JUKA, Warszawa 2001.
- Brząkałik K., *Pracuję, zarabiam, gospodaruję. Wiedza o społeczeństwie. Podręcznik z ćwiczeniami dla gimnazjum. To jest ważne...*, Wyd. JUKA, Warszawa 2002.
- Business studies online*, <http://www.businessstudiesonline.co.uk/> [2.04.2011].
- Citizenship Foundation*, <http://www.citizenshipfoundation.org.uk/> [2.04.2011].
- Citizenship. Programme of Study for Key Stage 4*, Qualifications and Curriculum Authority, London 2007.
- Dixit A., *Restoring Fun to Game Theory*, w: *Teaching Economics. More Alternatives to Chalk and Talk*, red. W.E. Becker, M. Watts, S.R. Becker, Edward Elgar Pub. Ltd., Cheltenham 2006.
- Dubiecka A., Góralewicz Z., *Działam aktywnie. Wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym. Program nauczania*, WSiP, Warszawa 2002.
- Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości*, www.junior.org.pl/pl [2.04.2011].
- GCE Business Suite*, OCR Customer Contact Centre, Cambridge 2008.
- Janicka I., Kucia A., Maćkowski T., *Dziś i jutro. Wiedza o społeczeństwie – podręcznik z ćwiczeniami dla klas I-III gimnazjum. Część I*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2009.
- Kryszk K., Kryszk R., *Program nauczania. Wiedza o społeczeństwie I-III. Wychowanie obywatelskie i wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym*, Wyd. M. Rożak, Gdańsk 2001.
- Maj T., Jakunowski W., *Program nauczania. Wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym. Moduł przedmiotu wiedza o społeczeństwie*, WSiP, Warszawa 1999.
- Marciniak Z., *O potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego*, w: *Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, MEN, Warszawa 2008.
- Osborne E., Yates S., *21st Century Citizenship and PSHE. Book 2*, Folens Pub., Dunstable 2006.
- Pacewicz A., Waškiewicz A., *Komentarz do podstawy programowej przedmiotu wiedza o społeczeństwie*, w: *Podstawa programowa z komentarzami, t. 4: Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, MEN, Warszawa 2008.

³⁷ Więcej o projektach Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości – zob. *Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości*, www.junior.org.pl/pl [2.04.2011].

- Piwek A., *Zrozumieć naturę brytyjskości. Specyfika edukacji obywatelskiej w angielskiej secondary school*, w: *Edukacja obywatelska we współczesnej szkole*, red. S. Kilian, Wyd. UP im. KEN w Krakowie, Kraków 2010.
- Podstawa programowa do ekonomii w praktyce*, w: *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 4: *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, MEN, Warszawa 2008.
- Podstawa programowa do podstaw przedsiębiorczości – IV etap edukacyjny*, w: *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 4: *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, MEN, Warszawa 2008.
- Podstawa programowa do wiedzy o społeczeństwie – III etap edukacyjny*, w: *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 4: *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, MEN, Warszawa 2008.
- Podstawa programowa podstaw przedsiębiorczości dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników. Załącznik nr 4 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, w: *Poradnik dla nauczyciela. Podstawy przedsiębiorczości w pytaniach i odpowiedziach*, red. R. Sobiecki, Warszawa 2004, wersja online: http://edukacja.difin.pl/EDUKACJA/awans_zawodowy_nauczycieli/przewodnik_metodyczny/poradnik_podstawy_przedsiębiorczosci.pdf [2.04.2011].
- PSHE: Economic wellbeing and financial capability. Programme of study (non-statutory) for key stage 4*, Qualifications and Curriculum Authority, London 2007.
- Seiter D.M., *Teaching and Learning Economics*, <http://www.ericdigests.org/pre-9210/economics.htm>, [2.04.2011].
- Teaching Business*, <http://www.teachingbusiness.co.uk/index-3.html> [2.04.2011].
- Thorpe T., Nakhimoff J., *OCR Citizenship Studies for GCSE Short and Full Courses*, Hodder Education Publishing House & Citizenship Foundation, London 2009.